

УДК 330.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2022-3-2>

Сержанов В.В.

доктор економічних наук, доцент,
декан економічного факультету
Ужгородського національного університету

Максименко Я.А.

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри загальної економічної теорії
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Абрамов Ф.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної економічної теорії
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Serzhanov Vitaliy

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Dean of The Faculty of Economics
Uzhhorod National University

Maksymenko Iana

PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of Department of General Economic Theory
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Abramov Fedir

PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of General Economic Theory
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФОРМАЛЬНИХ ПРАВИЛ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

EFFICIENCY OF FORMAL RULES OF FINANCIAL MONITORING

В даному дослідженні проводиться оцінка ефективності системи формальних правил фінансового моніторингу та визначення критеріїв доцільності їх реформування. Показано, що формальні правила фінансового моніторингу характеризуватися значним рівнем цільової та трансакційної неефективності. Показано, що в залежності від мети, що переслідувалася під час запровадження системи фінансового моніторингу, можуть бути застосовані різні заходи з підвищення ефективності формальних правил фінансового моніторингу. У випадку запровадження системи фінансового моніторингу для боротьби з тіньовою економікою та ухилянням від сплати податків, реформування формальних правил фінансового моніторингу передбачає делегування базових функцій моніторингу гравцям, що можуть реалізувати зазначені функції з найменшими трансакційними витратами бюрократичних процедур. У випадку запровадження системи фінансового моніторингу для припинення окремих видів незаконної діяльності, реформування формальних правил фінансового моніторингу є недоцільним.

Ключові слова: трансакційні витрати, формальні правила, реформи, ефективність, фінансовий моніторинг.

This study evaluates the effectiveness of the system of formal rules of financial monitoring and determines the criteria for the expediency of their reform. It was determined that in a generalized form, two components of the financial monitoring system can be distinguished: control over financial flows and control over citizens' expenses. It is shown that the formal rules of financial monitoring are characterized by a significant level of target and transactional inefficiency. If the targeted ineffectiveness of formal financial monitoring rules is due to the impossibility of the monitoring system covering all financial flows and expenses of citizens, then the main reason for the transactional ineffectiveness of formal financial monitoring rules is the creation of additional bureaucratic procedures and an increase in the level of relevant transaction costs. It was established that the proper functioning of the financial monitoring system is impossible without additional mechanisms of investigation and appeals regarding identified dubious transactions. The functioning of these mechanisms is regulated by the formal rules of financial investigations.

The inefficiency of the latter may cause the conditional inefficiency of the formal rules of financial monitoring. It is shown that, depending on the goal pursued during the implementation of the financial monitoring system, various measures can be applied to increase the effectiveness of the formal rules of financial monitoring. In the case of introducing a financial monitoring system to combat the shadow economy and tax evasion, reforming the formal rules of financial monitoring involves delegating basic monitoring functions to players who can implement these functions with the lowest transaction costs of bureaucratic procedures. In the case of introducing a system of financial monitoring to stop certain types of illegal activities, reforming the formal rules of financial monitoring is impractical. Instead of a partial reform, the formal rules of financial monitoring should be completely replaced by formal rules that eliminate the immediate causes of the emergence and spread of the relevant types of illegal activities.

Keywords: transaction costs, formal rules, reforms, efficiency, financial monitoring.

Постановка проблеми. Відмивання брудних грошей, з різних причин, стало однією з основних проблем, що непокоїть більшість країн світу. Зростання занепокоєння щодо даної проблеми спонукає не лише до активних пошуків потенційних заходів попередження виникнення та поширення даної проблеми, але й також до застосування жорстких санкцій до країн, що сприяють цьому небезпечному явищу. Тому ігнорування даної проблеми може стати причиною міжнародної ізоляції країни. В сьогоденнішніх реаліях, ключовим елементом у боротьбі з відмиванням брудних грошей є система фінансового моніторингу. Саме на неї покладаються сподіванні багатьох дослідників та більшості політичних лідерів різних країн світу. В свою чергу, успішність застосування даного заходу боротьби з відмиванням брудних грошей напряму залежить від ефективності чинних формальних правил, що регламентують функціонування системи фінансового моніторингу. Саме від ефективності даних формальних правил залежить оперативність з якою можуть виявлятися сумнівні фінансові операції, прозорість дій контролюючих установ та рівень трансакційних витрат бюрократичних процедур, що пов'язані з запровадженням фінансового моніторингу. Неефективність відповідних формальних правил може стати причиною як непрацездатності самої системи фінансового моніторингу, так й причиною провалу у протидії відмиванню брудних грошей. Таким чином підвищення ефективності формальних правил, що регламентують функціонування системи фінансового моніторингу є актуальною проблемою від оперативного розв'язання якої залежить успіх у протидії відмиванню брудних грошей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність проблеми відмивання брудних грошей (Арнон М., Падон П.С. [1], Жанг Й., Трубей П. [2], Барон Р., Массіандаро Д. [3; 4], Дамбачер Дж. [5], Шнейдер Ф. [6]), закономірно, обумовило появу великої кількості досліджень присвячених різним аспектам застосування системи фінансового моніторингу та її ефективності (Бухтіарова А.Г., Тетерева О.Ю. [7], Воронкова О.М. [8], Пушак Я. Я., Трушкіна Н.В. [9], Грабчук О., Супрунова І. [10], Романченко Ю.О. [11]). Проте незважаючи на зростаючу кількість досліджень присвячених даному питанню, все ще залишається малодослідженою проблема ефективності формальних правил фінансового моніторингу,

а також можливих шляхів та доцільності їх реформування.

Постановка завдання. Метою даної статті є оцінка ефективності системи формальних правил фінансового моніторингу та визначення критеріїв доцільності їх реформування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формальні правила, що регламентують функціонування системи фінансового моніторингу – формальні правила фінансового моніторингу – можуть суттєво відрізнитися в різних країнах. Відмінність може полягати не лише у реалізації формальних правил фінансового моніторингу, але й у цілях, що переслідувались під час розробки даних правил. Але, незважаючи на всі наявні відмінності, що притаманні формальним правилам фінансового моніторингу різних країн, для потреб подальшого аналізу все ж таки можуть бути виділені їх спільні риси, що визначають основні складові системи фінансового моніторингу та її безпосередні цілі.

У якості кінцевої мети, заради досягнення якої вводиться система фінансового моніторингу, може виступати як попередження поширення тіньової економіки та ухиляння від сплати податків, так й припинення окремих видів незаконної діяльності, що становлять загрозу економічному чи соціальному розвитку суспільства. Не заважаючи на те, що система фінансового моніторингу широко використовується в обох випадках, зазначені цілі висувають різні вимоги до системи фінансового моніторингу. Так, у випадку попередження поширення тіньової економіки та ухиляння від сплати податків, очікуваним результатом застосування системи фінансового моніторингу є не припинення діяльності, що була обрана клієнтом, а повернення її до правового русла. Відповідно, у цьому випадку, до системи фінансового моніторингу мають висуватися жорсткі вимоги щодо пов'язаного з ними рівня трансакційних витрат бюрократичних процедур, адже їх високий рівень є однією з безпосередніх причин виникнення та поширення тіньової економіки. У випадку ж застосування системи фінансового моніторингу для боротьби з певними соціально-небезпечними видами незаконної діяльності, як-то корупція чи наркоторгівля, то вимоги щодо рівня трансакційних витрат бюрократичних процедур з якими стикаються відповідні категорії ділків є значно менш жорсткими, проте залишається актуальною вимога, щодо забезпечення низького рівня зазначених витрат для решти громадян на яких поширюється фінансовий моніторинг.

В узагальненому вигляді система фінансового моніторингу передбачає дві складові: контроль над фінансовими потоками та витратами громадян, а також встановлення певних критеріїв, що дозволяють виявити сумнівні транзакції чи витрати громадян, що не відповідають їх законним доходам. У випадку першої складової системи фінансового моніторингу – контролю над фінансовими потоками – найчастіше для виявлення підозрілих транзакцій вводяться наступні обмеження: встановлюються максимальна кількість грошових переказів протягом визначеного проміжку часу, встановлюється максимальна сума переказу, забороняються анонімні рахунки та обмежується банківська таємниця, запроваджуються вимоги щодо підтвердження джерела походження коштів та ін. Для другої складової системи фінансового моніторингу – контролю за витратами громадян – найпоширенішими видами контролю є: декларування майна та доходів чиновників та членів їх родин, обмеження максимальної вартості товарів, що можуть реалізовуватись за готівку, вимоги щодо підтвердження джерела походження коштів під час купівлі певних товарів (найчастіше нерухомості).

Слід зазначити, що відповідність транзакції та споживчих витрат встановленим критеріям сумнівності, в жодному разі не може вважатись доказом злочину, принаймні у правовій державі. У випадку кожної виявленої сумнівної транзакції має бути проведено ретельне розслідування, що має або довести наявності злочину, або його спростувати. Тому система фінансового моніторингу обов'язково має бути доповнена механізмами, що дозволяють забезпечити прозоре розслідування, з дотриманням усіх правових норм, щодо можливої незаконності виявлених транзакцій, а також швидкий розгляд апеляцій. В свою чергу, додаткові механізми розслідування та апеляцій, щодо виявлених сумнівних операцій потребують власних формальних правил, що впорядковують їх функціонування – формальних правил фінансових розслідувань. Від ефективності останніх залежить не лише працездатність зазначених механізмів, але й ефективність всієї системи фінансового моніторингу. Відповідно неефективність формальних правил фінансових розслідувань, будь-якого типу, може спровокувати умовну неефективність формальних правил фінансового моніторингу [12].

Найбільшим недоліком формальних правил, що впорядковують систему фінансового моніторингу є те, що вони не дозволяють досягти поставленої мети – суттєво скоротити обсяги відмивання брудних грошей. Тобто, дані формальні правила характеризуються цільовою неефективністю, що може мати значні негативні наслідки [13]. Цільова неефективність формальних правил фінансового моніторингу обумовлена декількома причинами. Основною з яких є неможливість охопити системою моніторингу всі фінансові потоки та витрати громадян.

Наприклад, у багатьох випадках, незаконні доходи можуть не мати грошової форми. Так, у ви-

падку тієї ж самої корупції з усіх її форм лише харбарництво та вимагання передбачають передачу певної грошової суми від клієнта до корумпованого чиновника, в той час як такі форми корупції як розкрадання та розкрадання за участю інших осіб можуть забезпечувати корумпованому чиновнику доходи як у грошовій, так й не грошовій формі. Взаємні ж послуги взагалі не передбачають рух фінансових активів. Саме з метою охоплення як можна більшої частки потенційно корупційних фінансових потоків, у багатьох країнах світу чиновники мають декларувати не лише власні доходи, але й доходи членів своєї родини. Проте це все одно не перекриває всі можливі групи підставних осіб. Доходи отримані злочинним шляхом можуть бути записані на коханок, добрих друзів, підлеглих та інших підставних осіб.

Іншою проблемою формальних правил фінансового моніторингу є їх транзакційна неефективність. Запровадження формальних правил фінансового моніторингу має наслідком невинуватене підвищення рівня транзакційних витрат бюрократичних процедур, як для банківських працівників та їх клієнтів, так й для працівників контролюючих установ.

Для клієнтів банківських установ, обмеження суми та кількості грошових переказів створює багато незручностей як безпосередньо, так й опосередковано. Так визначеної регулятором кількості переказів та їх суми може бути достатньо для 99,99% клієнтів банківської системи. Проте кожен з нас хоч раз у житті стикався з ситуацією коли треба було терміново переказати чи отримати суму, що перевищувала дозволена. Крім безпосередніх незручностей, встановлені обмеження можуть підвищувати транзакційні витрати бюрократичних процедур клієнта й опосередковано, а саме внаслідок помилкового блокування рахунків. Очевидно, що в подібних випадках розв'язання проблеми вимагає звернення клієнта банківської установи до служби техпідтримки банку, тобто вимагає проходження певної кількості бюрократичних процедур, що передбачені чинними формальними правилами для подібних випадків. При цьому тягар відповідних транзакційних витрат розподіляється між клієнтами та банківськими працівниками в пропорції, що залежить від конкретної реалізації формальних правил фінансового моніторингу.

Також підвищення рівня транзакційних витрат бюрократичних процедур, внаслідок запровадження формальних правил фінансового моніторингу, буде мати місце й для працівників контролюючих установ. Як вже зазначалося раніше, ключовим елементом без якого вся система фінансового моніторингу остаточно втратить будь-які ознаки працездатності є виявлення серед всіх випадків порушення правил переказів тих, що були пов'язані саме з відмиванням брудних грошей та ретельний контроль за наданням виключень з цих правил. Так, якщо імовірність доведення факту відмивання брудних грошей буде нульовою, то це навряд чи утримує злочинців від їх намірів, бо крім тимчасових незручностей, подібний комплекс заходів

з фінансового моніторингу не буде мати для них жодних наслідків. Проте, не менш важливим є й контроль за наданням виключень з цих правил переказу грошей. Як зазначалося раніше певні види діяльності вимагають надання дозволів на перевищення встановлених лімітів, що надає злочинцям можливість обходити наявну систему фінансового моніторингу, прикриваючись волонтерською чи благодійною діяльністю. Без належного контролю за наданням виключень з правил переказу, система фінансового моніторингу остаточно втрачає сенс. Втім ефективний контроль за наданням виключень має не лише перешкоджати незаконній діяльності, але й не перешкоджати волонтерській та іншим видам соціально важливої діяльності.

Окрему проблему, що пов'язана з наданням виключень з цих правил переказу грошей, складає загроза зростання рівня корупції. У випадку багатьох видів соціально важливої діяльності, що вимагає надання дозволу на перевищення лімітів переказів, немає чітких та прозорих критеріїв, що дозволяли б однозначно встановити приналежність власника картки до кола осіб, що займаються даною діяльністю. Внаслідок цього, чиновник, що має надавати подібні дозволи має бути наділений значними дискреційними повноваженнями, що відкриває для нього широкі можливості для надання корупційних послуг особам, що прагнуть оминати вимоги системи фінансового моніторингу.

Як було вже показано раніше, формальні правила фінансового моніторингу характеризуються значним рівнем цільової та транзакційної неефективності. Тому використання системи фінансового моніторингу є виправданою виключно в тих випадках коли не існує альтернативного набору формальних правил, що дозволяє з більшою ефективністю та меншими витратами досягти поставленої мети. Використання подібних альтернативних формальних правил дозволяє або взагалі відмовитись від системи фінансового моніторингу, або ж суттєво підвищити її ефективність за рахунок скорочення зайвих бюрократичних процедур та кількості осіб, що мають їх проходити.

Напрямки пошуку альтернативних наборів формальних правил визначаються цілями, що переслідуються системою фінансового моніторингу.

В тих випадках коли метою запровадження системи фінансового моніторингу є боротьба з тіньовою економікою та ухилянням від сплати податків, ефективність формальних правил фінансового моніторингу може бути підвищена шляхом делегування базових функцій моніторингу гравцям, що можуть реалізувати зазначені функції з найменшими транзакційними витратами бюрократичних процедур. Так, наприклад, багато фахівців ІТ-сфери під час пошуку роботи користуються послугами різноманітних фріланс сервісів, що допомагають зустрітися замовникам та виконавцям ІТ проектів. Більшість угод, що укладаються за допомогою подібних сервісів є неофіційними, що дозволяє ІТ фахівцям ухилятися від сплати податків. При цьому втрати для бюджету можуть

бути суттєвими, адже незважаючи на нескладність більшості проектів та, відповідно, їх невисоку вартість загальна кількість фахівців ІТ-сфери, що користуються послугами фріланс сервісів є значною і постійно зростає.

Більшість пропозицій, що розміщуються на подібних сервісах є короткотерміновими угодами на розробку нескладних проектів, що можуть бути швидко виконані невеликою командою розробників, або навіть одним фахівцем. У випадку ж більш складних проектів, що вимагають скоординованої роботи розробників, ретельного документування та тривалої підтримки як ІТ фахівці так й роботодавці зацікавлені в укладанні офіційних довгострокових контрактів, що захищають інтереси обох сторін. Очевидно, що в останньому випадку проблема ухиляння від сплати податків не стоятиме так гостро. Тому завершивши один проект ІТ фахівцю необхідно знову звертатися до послуг фріланс сервісів у пошуках нових контрактів. За даних обставин, делегування базових функцій моніторингу фірмі, що надає послуги фріланс сервісу матиме низку суттєвих переваг.

По-перше, фірма, що надає послуги фріланс сервісу може більш ефективно та з меншими витратами здійснювати контроль за укладанням контрактів між незалежними ІТ фахівцями та їх роботодавцями. Так, на відміну від чиновників, що непрямыми методами з використанням системи фінансового моніторингу намагаються виявити укладання тіньових контрактів незалежними ІТ фахівцями, фірма, що надає послуги фріланс сервісу має всі можливості для безпосереднього стеження та фіксації кожної угоди між ІТ фахівцем та роботодавцем, що звернулися до її послуг. Більшість потрібної інформації надається самими клієнтами, що пропонують свої послуги, або шукають виконавця замовлення. При цьому в організації належного контролю за укладанням угод зацікавлена сама фірма-власник фріланс сервісу, бо для неї кожна угода поза її майданчиком означатиме втрату комісійних за надані нею послуги. Також фірма-власник фріланс сервісу володіє й достовірною інформацією щодо вартості кожного контракту, завдяки наданню її клієнтам послуг зі зменшення ризиків під час виконання укладеної угоди. Для більшості ІТ фахівців та їх потенційних роботодавців мало, що відомо одне про одного. Тому для зменшення ризиків шахрайства фірми-власники фріланс сервісів пропонують своїм клієнтам послуги умовного депонування коштів та вступають у якості арбітра у випадку виникнення суперечок. Очевидно, що для того щоб скористатися даною послугою клієнти змушені надати фірмі всю інформацію стосовно укладеної угоди.

По-друге, скорочується сукупний рівень транзакційних витрат бюрократичних процедур, адже тепер немає потреби кожному окремому ІТ фахівцю проходити відповідні бюрократичні процедури, натомість перевірку підлягає сама фірма-власник фріланс сервісу. Остання, на відміну від окремого ІТ фахівця, може мінімізувати власні транзакційні витрати бюрократичних процедур

найнявши працівника, що спеціалізується на проходженні бюрократичних процедур фінансового моніторингу. Також, внаслідок зменшення кількості перевірок, скорочуватиметься й рівень трансакційних витрат для працівників контролюючих установ.

В тих випадках коли метою запровадження системи фінансового моніторингу є припинення окремих видів незаконної діяльності, реформування формальних правил фінансового моніторингу є недоцільним [14], адже відповідні формальні правила націлені на боротьбу з наслідками незаконної діяльності, а не її причинами. За даних обставин, формальні правила фінансового моніторингу мають бути замінені формальними правилами, що усувають безпосередні причини виникнення та поширення відповідних видів незаконної діяльності. В окремих випадках, забезпечити досягнення бажаної мети – припинення окремих видів незаконної діяльності – не може жоден з наборів альтернативних формальних правил. Найбільш яскравим прикладом незаконної діяльності, що не може бути подолана ані за допомогою системи фінансового моніторингу, ані за допомогою інших альтернативних формальних правил є діяльність, заборона якої неоднозначно сприймається суспільством. Якщо в суспільстві зберігається доволі чисельна група осіб, що намагається й надалі споживати заборонені товари та послуги, то законодавча заборона відповідних благ призведе лише до появи чорного ринку, а система фінансового моніторингу, як частина прогібіціоністського законодавства буде характеризуватися значним рівнем етичної неефективності.

Висновки. Таким чином можна зробити наступні висновки.

По-перше, система формальних правил фінансового моніторингу може характеризуватися як цільовою, так й значною трансакційною неефективністю.

По-друге, якщо система фінансового моніторингу запроваджувалась з метою боротьби з ухилянням від сплати податків, то в даному випадку основним напрямком підвищення ефективності формальних правил фінансового моніторингу є делегування базових функцій моніторингу гравцям, що можуть реалізувати зазначені функції з найменшими трансакційними витратами бюрократичних процедур.

По-третє, в тих випадках коли запровадження системи фінансового моніторингу відбувалось з метою припинення окремих видів незаконної діяльності, реформування формальних правил фінансового моніторингу є недоцільним і дані правила мають бути замінені формальними правилами, що усувають безпосередні причини виникнення та поширення відповідних видів незаконної діяльності.

Бібліографічний список:

1. Arnone M., Padoan P. C. Anti-money laundering by international institutions: a preliminary assessment.

European Journal of Law and Economics. 2008. Vol. 26. № 3. P. 361–386.

- Zhang Y., Trubey P. Machine Learning and Sampling Scheme: An Empirical Study of Money Laundering Detection. *Computational Economics*. 2019. Vol. 54. № 3. P. 1043–1063.
- Barone R., Masciandaro D. Cryptocurrency or usury? Crime and alternative money laundering techniques. *European Journal of Law and Economics*. 2019. Vol. 47. № 2. P. 233–254.
- Barone R., Masciandaro D. Organized crime, money laundering and legal economy: theory and simulations. *European Journal of Law and Economics*. 2011. Vol. 32. № 1. P. 115–142.
- Dumbacher J. The fight against money laundering. *Intereconomics*. 1995. Vol. 30. № 4. P. 177–186.
- Schneider F. Turnover of organized crime and money laundering: some preliminary empirical findings. *Public Choice*. 2010. Vol. 144. № 3–4. P. 473–486.
- Бухтіарова А.Г., Тетерєва О.Ю. Фінансовий моніторинг як інструмент детінізації банківської системи. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка*. 2019. № 3. С. 59–65.
- Воронкова О.М. Фінансовий моніторинг на ринку цінних паперів України: сучасні реалії та перспективи. *Економічний вісник університету*. 2020. Вип. 45. С. 175–184.
- Пушак Я.Я., Трушкіна Н.В. Сутність поняття "фінансовий моніторинг" у контексті забезпечення національної безпеки. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2. С. 197–203.
- Грabcук О., Супрунова І. Фінансовий моніторинг як умова забезпечення державної безпеки країни: поняття, складові, етапи розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8. № 4. С. 75–83.
- Романченко Ю.О. Фінансовий моніторинг як інструмент запобігання легалізації злочинних доходів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. № 1. С. 69–75.
- Абрамов Ф.В. Чинники сталості умовно неефективних формальних правил. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» Збірник наукових праць. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва*. 2015. № 26. С. 125–131.
- Абрамов Ф.В. Цільова та етична неефективність формальних правил як чинник поширення маніпулювання суспільними настроями та уповільнення інституційних реформ. *Бізнес Інформ*. 2021. № 6. С. 6–12.
- Абрамов Ф.В. Критерії доцільності реформування умовно та безумовно неефективних формальних правил. *Бізнес Інформ*. 2016. № 6. С. 8–12.

References:

- Arnone M., Padoan P. C. (2008) Anti-money laundering by international institutions: a preliminary assessment. *European Journal of Law and Economics*, vol. 26, no. 3, pp. 361–386.
- Zhang Y., Trubey P. (2019) Machine Learning and Sampling Scheme: An Empirical Study of Money Laundering Detection. *Computational Economics*, vol. 54, no. 3, pp. 1043–1063.
- Barone R., Masciandaro D. (2019) Cryptocurrency or usury? Crime and alternative money laundering techniques. *European Journal of Law and Economics*, vol. 47, no. 2, pp. 233–254.
- Barone R., Masciandaro D. (2011) Organized crime, money laundering and legal economy: theory and simulations. *European Journal of Law and Economics*, vol. 32, no. 1, pp. 115–142.
- Dumbacher J. (1995) The fight against money laundering. *Intereconomics*, vol 30, no. 4, pp. 177–186.
- Schneider F. (2010) Turnover of organized crime and money laundering: some preliminary empirical findings. *Public Choice*, vol. 144, № 3–4, pp. 473–486.

7. Bukhtiarova A.H., Tyetyeryeva O.Yu. (2019) Finansovyy monitorynh yak instrument detinizatsiyi bankivs'koyi systemy [Financial monitoring as a tool for de-criminalization of the banking system]. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, no. 3, pp. 59–65.
8. Voronkova O.M. (2020) Finansovyy monitorynh na rynku tsinnykh paperiv Ukrainy: suchasni realiyi ta perspektyvy [Financial monitoring on the securities market of Ukraine: modern realities and prospects]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 45, pp. 175–184.
9. Pushak Ya.Ya., Trushkina N.V. (2021) Sutnist' ponyattya «finansovyy monitorynh» u konteksti zabezpechennya natsional'noyi bezpeky [The essence of the concept of financial monitoring in the context of ensuring national security]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy*, no. 2, pp. 197–203.
10. Hrabchuk O., Suprunova I. (2020) Finansovyy monitorynh yak umova zabezpechennya derzhavnoyi bezpeky krayiny: ponyattya, skladovi, etapy rozvytku [Financial monitoring as a condition for ensuring state security of the country: concepts, components, stages of development]. *Aspekty publichnogo upravlinnya*, vol. 8, no. 4, pp. 75–83.
11. Romanchenko Yu.O. (2017) Finansovyy monitorynh yak instrument zapobihannya lehalizatsiyi zlochynnykh dokhodiv [Financial monitoring as a tool for preventing the legalization of criminal income]. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya*, no 1, pp. 69–75.
12. Abramov F.V. (2015) Chynnyky stalosti umovno neefektyvnykh formalnykh pravyl [The factors of stability of conditionally inefficient formal rules]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Seriya «Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva»*, no. 26, pp. 125–131.
13. Abramov F.V. (2021) Tsil'ova ta etychna neefektyvnist' formal'nykh pravyl yak chynnyk poshyrennya manipuluvannya suspil'nymy nastroyamy ta upovil'nennya instytut-siynnykh reform [Targeted and ethical ineffectiveness of formal rules as a factor in the spread of manipulation of public sentiments and the slowing down of institutional reforms]. *Biznes Inform*, no. 6, pp. 6–12.
14. Abramov F.V. (2016) Kryterii dotsilnosti reformuvannia umovno ta bezumovno neefektyvnykh formalnykh pravyl [Criteria for the Appropriateness of Reforming Both the Conditionally and the Unconditionally Inefficient Formal Rules]. *Biznes Inform*, no. 6, pp. 8–12.